

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Påvlig bulla i medeltida kungsmark : metallsökarfynd på Själland

Bondesson, Lennart

Fornvännen 2010(105):3, s. [233]-235

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2010_233

Ingår i: samla.raa.se

Korta meddelanden

Påvlig bulla i medeltida kungsmark – metallsökarfynd på Själland

Apropå en nyligen publicerad artikel i dessa spalter om ett medeltida påvligt blysigill hittat vid trädgårdsgrävning i Lomma (Klackenberg & Olsson 2010) vill vi här i korthet presentera ytterligare ett fynd i samma kategori från Öresundsområdet, närmare bestämt från Søborg på norra Själland. Vi är medlemmar av Helsingør Gribskov Amatørarkæologiske Forening (www.hhkc.dk) och utövar vår hobby i samarbete med Gilleleje Museum genom laglig användning av metallsökare i vårt grannland, där en fruktbar symbios mellan fritidsdetektorister och yrkesarkeologer har lång tradition.

En vårdag 2009 hade en av oss (TB) den svårslagna upptäckarglädjen att i en beteshage hitta ett blysigill (fig. 1) från Benedictus XI:s kansli. Denne var påve från oktober 1303 till juli 1304 då han hastigt avled, mördad med förgiftade fikon om ryktet är sant (Rendina 2002, s. 366). Med hänsyn till var bullan hittades kan den på goda grunder antas ha varit fäst vid ett brev adresserat till Erik Menved, kung av Danmark 1286–1319. Under sitt knappa år som påve skrev Benedictus så vitt man vet bara två brev till Erik (Grandjean 1883; Krarup 1932; DD). I ljust av deras vitt skilda innehåll och fyndplatsens läge är det frestande att knyta bullan till det av den 20 mars 1304 (DD 316). Detta brev satte punkt för en historia som kunde vara hämtad från Hollywood.

Uptakten utspelar sig en mörk november-natt i en lada på Jylland där den då 12-åriga Erik Menveds far, kung Erik Klipping, blir lönnmördad när han somnat efter dagens jakt. Motivet ska enligt traditionen ha varit att kungen våldtagit flera adelsdamer (Jørgensen 1927, s. 5). Till saken hör att de sedermera landsflyktiga kungamördarna har en antiroyalistisk bundsförvant i Lund, nämligen ärkebiskopen Jens Grand. Han blir föremål för en gruvlig hämndaktion.

I den så kallade fängelsekrönikan, publicerad 1599 av den danske historikern Arild Huitfeldt, berättas följande. Vid påsktid 1294 kidnappas Jens Grand i sitt hem av Erik Menveds då 17-åriga yngre bror (den blivande kung Kristoffer II). Ärkebiskopen förs på det mest förödmjukande sätt till slottet Søborg ett par mil nordväst om Helsingør, och där fängslas han under vidriga förhållanden. Plågad av ohyra, köld och drypande fukt ligger han fastkedjad på golvet i sin egen träck i drygt ett och ett halvt år med bara möjligt bröd och kålsoppa att leva på, tills en medlidsam kock smugglar in en fil till honom. När Jens efter sju veckors filande äntligen tagit sig loss kommer kocken tillbaka på Lucianatten och super vakten full, lyckas fira ner den kraftlöse ärkebiskopen med rep från en fönsterglugg på fjärde våningen, bär honom över slottsmuren och den frusna vallgraven, stjälar ett par hästar att rida på och tar honom till en väntande flyktbåt, maskerad till fiske-skuta, för vidare transport till biskopsborgen på Bornholm. På detta följer en för sin tid ovanligt väldokumenterad process med till stora delar bevarad skriftväxling (samlad i Fønnesbech-Wulff et al. 1999).

Väl i säkerhet på sitt befästa Hammershus på Bornholm börjar Jens Grand förbereda sin egen hämnd. Så snart han lärt sig gå igen beger han sig till Bonifatius VIII i Rom, företrädare till Benedictus XI och den tidens självutnämnda högsta domstol i Europa (Rendina 2002, s. 362). Där yrkar ärkebiskop Jens på ett enormt skadestånd. Han kräver Erik Menved på drygt 173 000 mark silver – det vill säga mer än 40 ton [*sic!*] omyntat, rent silver i kölnsk markvikt (Jørgensen 1927, s. 188–196; Nordberg 1995, s. 13) – något som kungen aldrig skulle kunna skaffa fram, inte ens om han pantsatte hela riket. Summan kan jämföras

Fig. 1. Påvlig blybulla från Søborg på Själland. Diam. 35 mm. Avers: inom pärlrand och inom pärlramar, S:t Paulus till vänster och S:t Peter till höger. Mellan porträtten ett kors och där ovan initialerna SPASPE. Revers: texten "BENE DICTUS PP:XI" på tre rader. Foto: Tobias Bondesson — Papal lead bull from Søborg on Zealand. Obverse: within a beaded border and within beaded frames, St. Paul to the left and St. Peter to the right. Between the portraits a cross and above it the initials SPASPE. Reverse: the inscription "BENE DICTUS PP:XI" on three lines.

med de 34 000 mark silver som den svenske kungen Magnus Eriksson köpte både Skåne och Blekinge för år 1332 (Nordberg 1995, s. 46). I påvens dom, avkunnad den 23 december 1297, får Jens Grand nöja sig med ett skadestånd på 49 000 mark silver. Även det är en omöjlig kostnad för kungen som överklagar genom att »göra en pudel». Hans så kallade underkastelsebrev (DRB 175) visar sig gå hem hos påven. Det passar nämligen förträffligt som propagandamaterial i Bonifatius VIII:s pågående maktkamp med Filip den sköne av Frankrike om påvens roll som högsta auktoritet inte bara i kyrkliga utan även i världsliga frågor, en strid som ytterst gäller påvens rätt att döma över kungar (Rendina 2002, s. 362). Resultatet av brevet blir att Bonifatius ger Erik 80 procents straffrabatt (DRB 177). Han låter dessutom omplacera den missnöjde ärkebiskopen till det avlägsna Riga. Kungen ger Lunda-kyrkan ett par häradar (Herrestad utanför Ystad och Rønne på Bornholm) och därmed anses skulden vara betald.

Det är nu, menar vi, som den aktuella blybullen kommer in i bilden. Nämligen som sigill på det brev som Bonifatius VIII:s efterträdare – Benedictus XI – skickar till Erik Menved för att

meddela kungen att han åter får ta del av kyrkans tjänster (om än med vissa förbehåll) efter den bannlysning han ådrog sig genom fångslandet av ärkebiskopen i Lund tio år tidigare. Innehållet i detta numera förlorade brev från 1304 är känt in i minsta detalj då det har bevarats i en påvlig kopiebok i Vatikanens arkiv. Det finns till och med att läsa i dansk översättning (DRB 316).

Det andra av de två kända breven från Benedictus till Erik Menved (DRB 295) handlar om ett val av ny biskop i Roskilde. Vad gäller övriga skrivelser från Benedictus XI adresserade till Själland är det dussin som registrerats i DRB samtliga ställda till mottagare just i Roskilde, som ligger flera mil söder om Søborg. Fyndplatsen är för övrigt – till skillnad från fallet med den nämnda Lommabullen – inte belägen i anslutning till någon naturlig resrutta där sigillet av en olyckshändelse kan ha tappats på sin väg från Rom till Roskilde eller Lund. Mycket talar således för att mottagaren av bullan verkligen hade anknytning till det område där den hittades – och det hade Erik Menved i högsta grad. Søborg slott, som var ett av hans viktigaste fästen, låg en gång inom synhåll från fyndplatsen innan det förstördes under grevefejden. Om det var i samband

Fig. 2. Denna välbevarade påvebulla, också från Benedictus XI, hittades med metallsökare i Storbritannien 2006. Foto: UKDFD. —This well-preserved bull, also from Benedict XI, was found by a metal detectorist in the UK in 2006.

med detta inbördeskrig som bullan slängdes eller tappades eller kanske rentav gömdes där den nu blev återfunnen är en öppen fråga.

Angående föremålet för denna rapport ska tilläggas att bullan i enlighet med den danska lagen om danefæ (*Museumsloven*, § 30) har lämnats till Gilleleje Museum och inväntar rengöring och konservering på Nationalmuseet i Köpenhamn.

Referenser

- DD = Blatt, F. & Christensen, C.A. (red.) 1943. *Diplomatarium Danicum*. R. 2. Bd 5: 1299–1305. Köpenhamn.
- DRB = Blatt, F. & Christensen, C.A. (red.) 1943. *Danmarks Riges Breve*. R. 2. Bd 5: 1299–1305. Köpenhamn.
- Fonnesbech-Wulff, B.; Fritzbøger, B.; Jensen K.V.; Kræmmer, M. & Palsgaard, M., 1999. *Hellere fanden selv end Erik på tronen! Konflikten mellem Jens Grand och Erik Menved 1294–1302. En oversættelse af procesakterne med inledning och suppleret med andre kilder*. Odense University Studies in History and Social Sciences 214.
- Grandjean, C. (red.), 1883. *Le registre de Benoit XI: Recueil des bulles de ce pape publiées ou analysées d'après le manuscrit original des archives du Vatican*. Paris.
- Huitfeldt, A., 1599. *En Historisk Beskriffuelse Om en Erkebiskop wdi Lund som hede Herr Jens Grand som bleff*

fangen aff Konig Erich Menduedt Oc siden erlediget aff samme sitt Fengsel. Köpenhamn. (Återgiven i Fonnesbech-Wulff et al. 1999, s. 37–58).

- Jørgensen, E., 1927. *Erik Klipping og hans sønner. Rígets opløsning. Udvalg af kilder til tidsrummet 1275–1340*. Köpenhamn.
- Klackenberg, H. & Olsson, M., 2010. Bullan från Lomma – ett påvligt blysigill på villovägar. *Fornvännen* 105.
- Krarup, A. (red.), 1932. *Bullarium Danicum: Pavelige aktstykker vedrørende Danmark 1198–1316*. Köpenhamn.
- Museumsloven*. www.natmus.dk/graphics/pdf/danefae_folder.pdf
- Nordberg, M., 1995. *I kung Magnus tid. Norden under Magnus Eriksson 1317–1374*. Stockholm.
- Rendina, C., 2002. *The Popes. Histories and secrets*. Santa Ana.

Lennart Bondeson
Repslagaregatan 6B
SE-211 21 Malmö
repslagaregatan6b@gmail.com

Tobias Bondesson
Skomakaregatan 4A
SE-211 34 Malmö
tobias_bondesson@telia.com